

והגמרא מרחיבה בענין מצות כיבוד אב ואם ומוראם:

תנו רבנן: נאמר [שמות כ יב]: "כבד את אביך ואת אמך", ונאמר [משלי ג ט]: "כבד את ה' מהונך". ומאחר שבשני הכתובים נאמר לשון "כבד", למדנו מכאן שהשואה הכתוב את כבוד אב ואם לכבוד המקום. (345)

וכן, נאמר [ויקרא יט ג]: "איש אביו ואמו תיראו", ונאמר [דברים ו יג]: "את ה' אלהיך תירא ואתו תעבוד". ומאחר שבשני הכתובים נאמר לשון "תירא", למדנו שהשואה הכתוב מוראת אב ואם למוראת המקום.

וכן, נאמר [שמות כא יז]: "ומקלל אביו ואמו מות יומת", ונאמר [ויקרא כד טו]: "איש איש כי יקלל אלהיו ונשא הטאו". השואה הכתוב "ברכת" אב ואם [בלשון סגי—נהור, כלומר: קללת אב ואם] ל"ברכת" המקום.

אבל, בענין הכאה לא הוזכר בתורה אלא מכה אביו ואמו, וודאי אי אפשר להקיש זאת כלפי מעלה, שהרי אין הכאה כלפי מעלה.

וממשיכה הברייתא: מה שאמרנו שהוקשו כבוד ומורא אב ואם לכבוד ומורא המקום, וכן בדין, מסתבר להקישם, מפני ששלתן שותפין בו ביצירתו. (346)

תנו רבנן: שלשה שותפין הן באדם: הקב"ה, ואביו, ואמו. בזמן שאדם מכבד את אביו ואמו, אמר הקב"ה: מעלה אני עליהם כאילו דרתי ביניהם וכבודוני. (347)

תניא: רבי אומר: גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שבן מכבד את אמו יותר מאשר את אביו, מפני שאמו משדלתו בדברים, לפיכך הקדים הקב"ה את כיבוד אב לכיבוד אם שנאמר "כבד את אביך", ואחר כך נאמר "ואת אמך".

ל-א א

שהבן לא יעמוד במקום אביו וכו' [שם], וכל זה לא שייך במקום, אלא השואה אותם הכתוב בלשון אחת לומר לך שהיו ראוי להשוותם, מפני ששלתם [הקב"ה, האב והאם] שותפין בו. [כמבואר בגמרא להלן], וכאשר מכבדם הרי זה כאילו מכבד את המקום, כדלהלן בגמרא. [מהרש"א].

346. איש מזריע לובן שבו, אשה מזרעת אודם שבו, והקב"ה נופח בו נשמה מראה עין ושמיעת אוזן ודיבור. [רש"י בשם ברייתא במסכת נדה לא].

347. מפני ששלתם שותפים ביצירתו, ואדם שמכבד את אביו ואמו ששותפים ביצירתו, הרי

נישאה פקע ממנה חיובה לגמרי [ר"ן]. כלומר: רב השמיענו שפטור האשה הוא רק כאשר בעלה מוחה בידה. ואילו משנתגרשה אין מוחה בידה [כך יש לפרש לדברי הש"ך שהובא בהע' הקודמת].

והריטב"א כתב, שהייתי אומר שכיון שנפטרה נפטרה, והשמיענו רב אחא שחוזרת לחיובה [יש לעיין אם אפשר לפרש את דבריו כעין שביארנו את דברי הר"ן]. כדי שלא יסתור את דברי הש"ך.

[ועיין הג' הרד"ל, גליוני הש"ס, ופורת יוסף].

345. ודאי אין כבוד אב ואם שוה ממש לכבוד המקום, שהרי כבוד אב ואם היינו שמאכילם ומשקם וכו' [כמבואר להלן לא ב], ומורא היינו

וגלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שהבן מתיירא מאביו יותר מאמו, מפני שאביו מלמדו תורה.⁽³⁴⁸⁾ לפיכך הקדים הקב"ה את מורא האם למורא האב, שנאמר "איש אמו ואביו תיראו".

תני תנא קמיה דרב נחמן, שנה אמורא השונה ברייתא, לפני רב נחמן:

בזמן שאדם מצער את אביו ואת אמו, אמר הקב"ה: יפה עשיתי שלא דרתי ביניהם, שאילמלי דרתי ביניהם ודאי ציערוני, היו מצערים אותי כשם שמצערים את אביהם ואמם, ששותפים איתי ביצירתם.

אמר רב יצחק:⁽³⁴⁹⁾ כל העובר עבירה בסתר, הרי הוא כאילו דחק את רגלי השכינה.

שנאמר [ישעיה סו א]: "כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי", ומכאן שהקב"ה נמצא בארץ, והעובר עבירה בסתר הרי הוא כאומר שהקב"ה אינו כאן ואינו רואהו, נמצא שהוא כדוחק את רגליו ומקצרו.

אמר רבי יהושע בן לוי: אסור לאדם שיחלך ארבע אמות בקומה זקופה, שנאמר [ישעיה ו ג]: "מלא כל הארץ כבודי", משמע שהקב"ה, כביכול, משתרכב ויורד כלפי מטה, והזוקף את קומתו נראה כדוחקו.⁽³⁵⁰⁾

רב הונא בריה דרב יהושע לא מסגי, לא היה הולך ארבע אמות בגילוי ראשו.⁽³⁵¹⁾ מפני שאמר: שכינה למעלה מראשי ועלי לכבדה.

הגמרא חוזרת לדבר על מצות כבוד אב ואם:

ודאי שאם כביכול הקב"ה היה דר אצלו היה מכבדו. שהרי ודאי הוא שותף ביצירתו. [ועיין מהרש"א].

348. [וצריך להוכיחו וליסרו לשם כך].

349. נראה ששני המאמרים דלהלן הובאו כאן מפני ששינו בברייתא לעיל "אילו דרתי ביניהם" וכו'. ואפשר להבין מזה שכביכול אין הקב"ה דר ביננו, לפיכך הגמרא מביאה שני מאמרים שודאי הקב"ה גר ביננו. [וכוונת רבי לעיל שאין הקב"ה דר ביננו כבשר ודם שאפשר לכבדו ככבוד אב ואם, שמאכילם ומשקם וכדומה].

350. מדוע הוזכר כאן שיעור ד' אמות? פירש מהרש"א: שיעורו של אדם בכל מקום הוא ד' אמות [היינו שיעור מקומו]. וכאשר הולך ארבע אמות בקומה זקופה הרי זה כאומר שמקומו הוא שלו ממש, ואין לשכינה מקום שם.

אבל הב"ח [אורח חיים ב] נוטה לומר שאפילו פחות מד' אמות אסור, וכוונת הגמרא "ד' אמות" היינו שיעור מועט כד' אמות. והוא הדין פחות מכך. [עיין שם]. וכן כתבו הט"ז והמגן אברהם והגר"א. והביאם משנה ברורה להלכה [שם ס"ק ט].

351. משמע שרק רב הונא החמיר שלא ללכת בגילוי הראש. ומכאן שאין איסור בדבר מעיקר הדין אלא ממידת חסידות [ב"ח או"ח ב, ועוד]. אבל יש אומרים שהאיסור הוא מעיקר הדין [מובא במפרשי השו"ע שם].

וכתב הט"ז [בסימן ח ס"ק ד'] שבזמננו לדברי הכל אסור מעיקר הדין משום שנאמר "ובחוקותיהם לא תלכו". ומחוקות הגויים גילוי הראש [עיין שם בהרחבה]. וכן פסק במשנה ברורה [סימן ב ס"ק יא].

ומשמע מהגמרא שדוקא ד' אמות לא ילך בגילוי הראש, אבל פחות מזה מותר. [והב"ח

שאל בן אלמנה אחת את רבי אליעזר: אם אבא אומר לי 'השקיני מים', ואימא גם היא אומרת לי 'השקיני מים', ואיני יכול להשקות את שניהם כאחד, איזה מהם קודם?

אמר ליה: הנח כבוד אמך ועשה כבוד אביך, מפני שאתה ואמך חייבים בכבוד אביך. שהרי אשה חייבת בכבוד בעלה. (352)

בא בן האלמנה לפני רבי יהושע ושאל גם אותו את השאלה הזאת. ואף רבי יהושע אמר לו כך, כדרך שהשיב רבי אליעזר, הנח כבוד אמך ועשה כבוד אביך. שאתה ואמך חייבים בכבוד אביך.

חזר בן האלמנה ואמר לו: רבי! אם נתגרשה אמי, מהו הדין בזה? הרי מכאן ואילך איננה חייבת בכבוד אבי, ואם כן איזה מהם קודם?

אמר ליה, השיב לו רבי יהושע בדרך שחוק:

מבין ריסי עיניך ניכר שבכית על מות אמך עד שנשרו ריסיך, ובן אלמנה אתה, (353) ואם כן אינך נזקק לתשובתי הלכה למעשה, ולפיכך אני אומר לך, שאם היו שניהם קיימים היתה התשובה לשאלתך כך:

הטל להן לשניהם מים בספל אחד, והניחהו לפניהם, וקעקע [קרקר] להן כקרקור שמקרקרים לתרנגולים שיבואו לשתות.

ורבי יהושע ענה לו כך מפני ששאל את שאלתו כאילו היא נוגעת הלכה למעשה. ומכל מקום התכוין לומר שכבוד אביו ואמו שוה, (353*) ולפיכך איזה מהם שירצה יקדים. (354)

ומביאה הגמרא מאמר נוסף בענין כבוד אב ואם.

דרש עולא רבה, אפיתחא דבי נשיאה, על פתח בית הנשיא:

ולפי זה כתב, שהגמרא כאן נקטה דוקא השקיני מים, שבמלאכה זו האשה חייבת לעולם [מה שאין כאן במלאכות הראשונות דלעיל, האשה פטורה אם הכניסה לו שפחות, כמבואר בגמרא שם].

אבל, אם אביו אמר לו לעשות לו מלאכה שאין האשה מחויבת בה, ואמו אומרת לו לעשות לה מלאכה עבורה, אזי שניהם שוים [ואיזה שירצה יקדים, וכדלהלן]. אך לבסוף הוסיף: "מיהו אין [דין] זה ברור".

353. המהרש"א מבאר מנין ידע רבי יהושע שהוא בן אלמנה ולא בן אלמן. עיי"ש.

353*. רש"י, ריטב"א.

354. כך פירש בבית יוסף [יורה דעה רמ] את

נוטה לומר שד' אמות לאו דוקא, כנ"ל בהערה הקודמת].

ומדת חסידות שלא ללכת בגילוי ראש אפילו פחות מד' אמות [מגן אברהם. והביאו משנה ברורה שם], ואפילו בזמן השינה [מ"ב בשם השל"ה]. ובזמן שמפלה את ראשו מותר בגילוי הראש [מ"ב שם].

352. מדוע האם חייבת בכבוד אביו?

מדברי הפתחי תשובה [יורה דעה רמ ט] עולה שהבין שזהו משום שהאשה משועבדת לבעלה למלאכתו. כמבואר במסכת כתובות [נט ב]: "ואלו מלאכות שאשה עושה לבעלה: טוחנת ואופה, ומבשל ומכבסת ומניקה את בנה, מצעת לו את המטה ועושה בצמר". וכן "מוזגת לו כוס, ומצעת לו את המטה, ומרחצת לו פניו ידיו ורגליו" [שם סא א].

מאי דכתיב [תהילים קל"ח ד]: "יודוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך"? כלפי מה הדברים אמורים?

"מאמר פיך" לא נאמר כאן, אלא "אמרי פיך" בלשון רבים, (355) ולכן יש לדרוש את הכתוב כך:

בשעה שאמר הקב"ה במעמד הר סיני: (356) "אנכי ה' אלהיך", ו"לא יהיה לך אלהים אחרים על פני", אמרו אומות העולם: לכבוד עצמו הוא דורש!

כיון שאמר אחר כך "כבוד את אביך ואת אמך", חזרו בהם מטענתם והודו למאמרות הראשונות, שמאחר שאדם חייב בכבוד אביו ואמו כל שכן שחייב בכבוד הקב"ה שאף הוא שותף בבריאתו כאביו ואמו, ועוד, שחייו ומותו מסורים בידו. (357)

ר"ב אמר גם הוא כמאמר עולא רבה, אך דרש זאת מהכא, מהפסוק דלהלן:

נאמר [תהילים קי"ט קס]: "ראש דברך אמת".

דברי רש"י. וכן פסק בשלחן ערוך [שם סעיף יד]. אבל עיין בית יוסף שם בשם רבינו ירוחם. ועיין פתחי תשובה שם.

355. בתחילת המזמור דוד המלך משבח את הקב"ה על שנתן לו את המלוכה, כך פירש הרד"ק שם. ורש"י ומצודות פירשו שדוד שיבח את הקב"ה על שמקבל שבים.

ולפי זה, יש לומר שהוקשה לעולא, לכל אחד מהפירושים הנ"ל: היה ראוי לומר "מאמר פיך" כלומר: שנתת לי את המלוכה [כך פירש שם רד"ק], או שהבטחת לקבל שבים [כך אמנם פירש המצודות שם].

ומאחר שנאמר "אמרי" בלשון רבים, נטה עולא מלפרש את הכתוב כפשוטו, ופירש שהכתוב מדבר על מעמד הר סיני וכדלהלן בגמרא.

אך, המהרש"א הבין שהיה פשוט לעולא שהכתוב מדבר במעמד הר סיני, [כנראה מפני שרק שם שמעו מפי ה' ממש, בלי שליח], אך הוקשה לו: מדוע נאמר "אמרי פיך" ולא "מאמר פיך"?

ותמה המהרש"א: והלא במעמד הר סיני שתי הדברות הראשונות נאמרו מפי הגבורה [מכות כד ב] ואם כן מובן מדוע נאמר "אמרי פיך"

בלשון רבים!

ותירץ: משמע לגמרא שלא הודו על המאמר הראשון בפני עצמו עד שהיו כמה מאמרים.

[ומכל מקום אפילו לפי מה שהתבאר בתחילת דברינו, גם כן צריך לומר שעולא הבין כתירוץ המהרש"א, כפי שמשמע מדברי עולא להלן, שמכח זה דרש שלא הודו למאמר הראשון עד ששמעו "כבוד את אביך", כדלהלן בהערה הבאה אות ב].

356. שמות כ ב — ג.

357. על פי רש"י.

א. ונראה לבאר שאומות העולם היו מוכנים לקבל עליהם מצות כבוד אב ואם, מפני שנוח להם בכך, ויש בזה תיקון העולם.

וזהו שאמרו לעיל בענין "אנכי ה' אלהיך" ול"א יהיה לך", "לכבוד עצמו הוא דורש". כלומר, אין לנו תועלת בדבר, ולמה נקבל זאת על עצמנו?

ולבסוף כשאמר "כבוד את אביך ואת אמך", הבינו האומות שיש להם תועלת גם מ"אנכי ה'", שהרי אי אפשר לחייב את הבן לכבוד את אביו ובאותה השעה לפוטרו מכבוד ה'. שהרי זו סתירה מיניה וביה, שהרי אם אדם חייב בכבוד

ויש לדון: וכי רק "ראש דברך" אמת, ולא סוף דברך?!

אלא, לא הוצרך הכתוב לומר "ראש דברך אמת" אלא מפני שהיו האומות מרננים על דבריו הראשונים ואומרים לכבודו הזהיר, וכך אמר הכתוב: **מסוף דברך ניכר שגם ראש דברך אמת**, כששמעו האומות את סוף דבריו [כיבוד אב ואם], למדו מזה שאף ראש דבריו אמת. (358)

בעו מנייה [שאלו] מרב עולא: עד היכן מצות כיבוד אב ואם? (359)

אמר להם צאו וראו מה עשה עובד כוכבים אחד באשקלון, ודמא בן נתינה שמו:

פעם אחת בקשו הכמים לעשות אתו פרקמטיא [מסחר] והיה אמור להשתכר מכך בששים ריבוא דינרי זהב שבר, והיה צריך לפתוח את המחסן להוציא סחורה, והיה המפתח מונח תחת מראשותיו של אביו שהיה ישן באותה שעה. וויתר על ששים ריבוא הדינרים, ולא ציערו, ולא העיר את אביו.

וכיצא בזה אמר רב יהודה אמר שמואל: שאלו את רבי אליעזר: עד היכן מצות כיבוד אב ואם?

אמר להם: צאו וראו מה עשה עובד כוכבים אחד באשקלון, ודמא בן נתינה שמו:

[מהרש"א. עיין שם פירוש נוסף].

358. הקשה המהרש"א: היכן מוזכר בכתוב "סוף דברך"?

ותירץ: הגמרא דורשת את המשך הכתוב, שנאמר שם "ולעולם כל משפט צדקך". כלומר: על ידי הדבר שהוא לכל העולם משפט צדקך, הודו שראש דברך אמת. ומהו הדבר שהוא לכל העולם משפט צדקך? הוי אומר שזו מצות כיבוד אב ואם, שזו מצוה שבעיני כל העולם היא משפט וצדק, שהרי היא מצוה שכלית נימוסית [שהיא מתיקון העולם]. ועל ידה הודו גם לראש דבריו של הקב"ה, דהיינו "אנכי" ו"לא יהיה לך" [ועיין לעיל בהערה הקודמת].

עוד כתב המהרש"א: מצות כיבוד אב ואם נחשבת "סוף דברך" מפני שהדברות היו כתובות על שני לוחות, ומצות כבוד אב ואם היא הדברה האחרונה שבלוח הראשון [שבאותו לוח נאמר בתחילתו "אנכי" ו"לא יהיה לך"].

359. כתב המהרש"א: הגמרא הביאה כאן את

אביו ואמו, כל שכן שחייב בכבוד ה'! וזה לשון רש"י בתהילים שם: כששמעו אמרי פיך לא תרצח לא תנאף הודו על אמרי פיך על אנוכי ולא יהיה לך. כדי [כדאי] הוא להקבילם עול מלכותו עליהם תחילה, ואחר כך יגזור כל גזרותיו.

וכאן רש"י שינה לשונו, כנראה מפני שלא הוזכר בגמרא אלא כבוד אב ואם. ומכל מקום יש לפרש כעין דבריו בסוגייתנו. כמבואר לעיל. [ועיין מהרש"א].

ב. מלשון הכתוב הבין עולא שאומות העולם לא הודו למאמר אחד בפני עצמו אלא ל"אמרי פיך" בלשון רבים [כנ"ל בהערה הקודמת]. ולפיכך עולא פירש שלא הודו ל"אנכי ה' אלהיך" בפני עצמו. עד שהיו כמה מאמרים.

ואולם, אין לפרש שמשאמר את המאמר השני ["לא יהיה לך" וכו'] הודו למאמר הראשון ["אנוכי" וכו'], שהרי אין סיבה להודות לזה יותר מלזה.

הלכך עולא פירש שלשניהם לא הודו עד ששמעו "כבוד את" וגו' כמבואר בגמרא.

פעם אחת בקשו ממנו חכמים אכנים לאפוד בששים ריבוא שכר, ורב כהנא מתני שונה בשמונים ריבוא שכר, והיה המפתח מונח תחת מראשותיו של אביו וויתר על ששים ריבוא הדינרים, ולא ציערו. לא העיר את אביו.

לשנה האחרת, בשנה הבאה, נתן לו הקב"ה את שכרו: שנולדה לו פרה אדומה בעדרו.

נכנסו חכמי ישראל אצלו לקנות ממנו את הפרה האדומה, שדמיה מרובים.

אמר להם: יודע אני בכם שאם אני הייתי מבקש ממכם כל ממון שבעולם אתם נותנין לי כדי לקיים את מצות פרה אדומה, אלא שאין אני מבקש מכם כל מה שאני יכול, אלא רק את אותו ממון שהפסדתי בשביל כבוד אבא, דהיינו ששים ריבוא דינרים.

ואמר על כך רבי חנינא: זמה מי שאינו מצווה, דהיינו דמא בן נתינה שהיה גוי, כך נתן לו הקב"ה בשכרו.

ישראל שהוא מצווה ועושה, על אחת כמה וכמה שאם מקיים את המצוה יתן לו הקב"ה שכרו.

דהרי כך אמר רבי חנינא: גדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה. (360)

ואגב שהביאה הגמרא את מאמר רבי חנינא "גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה", מביאה הגמרא מעשה ברב יוסף שהיה סומא [עיוור], ונחלקו רבי יהודה וחכמים (361) אם סומא חייב בקיום המצוות או פטור מהן [כדלהלן], ורב יוסף הסתפק כמי ההלכה, האם להלכה סומא פטור מן המצוות, ואם כן הוא בגדר "אינו מצווה ועושה", או שסומא חייב במצוות, והוא בגדר "מצווה ועושה".

אמר רב יוסף: מריש, בתחילה, לפני ששמעתי את מאמרו של רבי חנינא, הייתי סבור שגדול מי שאינו מצווה ועושה, יותר מן המצווה ועושה. (362) ולפיכך, הוה אמינא הייתי רגיל לומר:

מאן דהוה אמר לי, מי שיבוא ויאמר לי הלכה כרבי יהודה שסומא פטור מן המצוות, אזי בזכותו עבידנא יומא טבא לרבנן, אעשה סעודה לתלמידים. דהא לא מיפקידנא, והא עבידנא. שהרי אני אינני מצווה במצוות ובכל זאת הנני מקיימם. (364)

הבעיה הזאת, מפני שרב עולא אמר להם בתשובתו "צאו וראו מה עשה גוי אחד". ומכאן שגם אומות העולם קיימו מצות כיבוד אב ואם. וזה מובא כאן כסייעתא למה שאמרנו במאמרים הקודמים, שאומות העולם הודו ל"כבוד את אביך ואת אמך" [ומכח זה הודו לבסוף גם על "אנכי" ו"לא יהיה לך". כמבואר בגמרא לעיל].

360. מפני שהמצווה ועושה יש לו צער בדבר, שדואג ומצטער פן יעבור על המצווה. ואילו מי שאינו מצווה ועושה אינו חייב בדבר. ואם ירצה יוכל שלא לקיים את המצווה [תוספות].

והריטב"א כתב: המצווה בדבר, השטן מקטרגו, וקשה לו יותר לקיים את המצווה, ולפום צערא אגרא [כגודל הצער כך גודל השכר]. ועיין שם עוד.

361. בבא קמא פז א.

362. כנראה כי מתנדב מעצמו בלא שמחויב בכך.

363. רבי יהודה דרש זאת מהכתוב [עיין ב"ק פח א].

364. מכאן למד רבנו תם, כי מי שאינו מצווה

אך השתא דשמעיתא, עכשיו ששמעתי להא דאמר רבי חנינא "גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה", הרי אדרבה, אני אומר להיפך:

מאן [מי] דאמר לי דאין הלכה כרבי יהודה, אזי בזכותו עבידנא יומא טבא לרבנן, אעשה סעודה לתלמידים על כך שאני בכלל "מצוות ועושה".

הגמרא חוזרת לספר על דמא בן נתינה הנזכר:

כי אתא רב דימי, כאשר רב דימי בא מארץ ישראל לבבל, אמר: פעם אחת היה דמא בן נתינה לבוש בגד חשוב מסירקון [משי⁽³⁶⁵⁾], של זהב, שהיה רקום בחוטי זהב, והיה יושב בין גדולי רומי, ובאתה אמו, וקרעתו ממנו,

וטפחה לו על ראשו וירקה לו בפניו, (366) ולא הכלימה.

והגמרא מביאה עתה מאמרים נוספים בענין מצות כיבוד אב ואם ומוראם:

תני שנה אבימי בריה דרבי אבהו ברייתא: יש אדם שמאכיל לאביו פסיוני, שהוא עוף שמן ממין השליו שירד לישראל במדבר, ובמעשהו זה הוא טורדו מן העולם, אם כאשר הוא מאכיל את אביו הוא מראה לו צרות עין, כעין המעשה דלהלן:

מעשה באדם שהאכיל את אביו פסיוני, פעם אחת אמר לו אביו: מאין לך כל אלה? וענה לו הבן: מה איכפת לך? לעוס ואכול! ובכך הראה לאביו שקשה עליו להאכילו. (367)

בדבר, כגון נשים שפטורות ממצות שהזמן גרמן, רשאי לברך על המצוה, ואין כאן איסור משום "לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא" [שמות כ ד]. שמכאן אסרו לברך ברכה שאינה צריכה. שהרי אם נאמר שאין רשאים לברך על זה, כיצד שמח רב יוסף אם הוא אינו מצווה? והלא הפסיד את כל הברכות, ושכרן מרובה!

אך התוספות במסכת עירובין [מו א] דוחים את ראית רבנו תם, כי יתכן שדוקא רב יוסף היה רשאי לברך אפילו שאינו מצווה מדאורייתא, מפני שסומא חייב בהן לכל הפחות מדרבנן. מה שאין כן נשים, שאינן חייבות אפילו מדרבנן, ולכן אינן רשאיות לברך, שהרי כיצד יוכלו לומר "אשר קדשנו במצותיו, וצונו"? והלא הן לא נצטוו לא מדאורייתא ולא מדרבנן! [וכן הביאו הראשונים בסוגייתנו בשם ר"י].

ואכן יש להקשות על רבנו תם: מדוע לדעתו אשה יכולה לומר "וצונו" על דבר שאינה מצווה בו?

ותירץ הר"ן: מאחר שהגברים הצטוו, והנשים גם הן שייכות במצוה, שהרי הן נוטלות שכר על קיומה, לפיכך יכולות לומר "וצונו", על שייכותן במצוה לקבלת שכר על קיומה. ועיין קובץ שיעורים.

ולהלכה פסק הרמב"ם [ציצית ג ט] שנשים אינן מברכות על מצות עשה שהזמן גרמא. וכן פסק שלחן ערוך [או"ח יז ב. ועוד]. ואחרים פסקו כרבנו תם. וכן פסק הרמ"א [שם].

והראשונים והאחרונים האריכו בדבר.

365. המתרגם על פי רש"י כאן וכתובות פה א.

366. היתה מטורפת [תוספות בשם המדרש].

367. על פי רש"י ותוספות בשם הירושלמי. [התוספות הוסיפו שאמר לו לעוס ואכול כדרך כלבים שמדשין ואוכלין].

ומאידך, יש אדם שמטחינו בריחים, מעביד את אביו בעבודה קשה כטחינה בריחים, ומעשהו מביאו לחיי עולם הבא, מפני שמכבדו בדברים טובים וניחומים. כעין המעשה דלהלן:

מעשה באדם שציווהו להתייצב לעבודת המלך. ובנו רצה להתייצב במקום אביו, אך היה רגיל להתפרנס מטחינה בריחים, ולא היה יכול להתבטל מעבודתו. מה עשה? אמר לאביו: אבא, טחון אתה, ואני אלך תחתך לעבודת המלך, שאי אפשר לדעת מה יבוא בסופה, אם בזיון, עדיף לך לטחון בריחים, ואם מלקות, ודאי עדיף לך לטחון בריחים. (368)

ומביאה הגמרא מאמר נוסף:

אמר רבי אבהו: כגון אבימי ברי [בני] קיים מצות כיבוד כהוגן.

ומבארת הגמרא: כיצד?

המשה בני סמכי, בנים שסמוכים על שולחנו, (369) הוה ליה לאבימי בחיי רבי אבהו אביו. וכי הוה אתא רבי אבהו, קרי אבא, כאשר היה בא רבי אבהו ומקיש על הדלת, לא היה אבימי מניח לאחד מבניו לפתוח, אלא רהיט ואזיל, היה רץ בעצמו והלך, ופתח ליה, וכל זמן שלא הגיע לדלת אמר: אין! אין! עד דמטאי התם. היה אומר 'אפתח', 'אפתח', עד שהיה מגיע לדלת.

יומא חד, אמר ליה אביו אשקיין מיא! יום אחד אמר רבי אבהו לאבימי בנו "אשקיני מי". אדאייתי ליה, עד שהספיק אבימי להביא לו, נמנם. גחין אבימי, קאי עליה עד דאיתער, עמד מעליו עם המים עד שהתעורר.

ובזכות שהקפיד כל כך על המצוה, איסתיעא מילתיה, ובשעה שגחן על אביו דרש אבימי את מדרש כל מזמור ע"ט שבספר תהילים, "מזמור לאסף", שלא הבינו קודם לכן. (370)

אמר שאל ליה רב יעקב בר אבהו לאביי: כגון אנא, אני שאהוב לאבי, ויקר לאמי, דעד דאתינא מבי רב, שלפני שאני חוזר מהשיבה, אבא מדלי לי כסא ואמא מזנא לו, אבי שופך לי יין לכוס, ואימי מוזגת בו מים כדי שיהיה ראוי לשתייה נכונה, היכי איעביד, איך אנהג? האם מותר לי לקבל מהם או שאני פוגע בכך בכבודם?

אמר ליה אביי: מאמך קביל, ומאביך לא תקבל. דכיון ד"בר תורה" הוא חלשה דעתיה. שהואיל והוא חכם יש לחוש שלפעמים תהיה לו חלישות הדעת אם תשתמש בעבודתו.

רבי טרפון הוה ליה החיא אמא, היתה לו אמא זקנה, (371) דכל אימת דחות בעיא למיסק לפוריא, גחין, וסליק לה. בכל פעם

368. על פי רש"י ותוספות בשם הירושלמי.

בפירושו השני. ועיין שם פירוש נוסף.]

369. הגמרא מדגישה שבניו של אבימי היו סמוכים על שולחנו והיה בידו לצוותם לפתוח את הדלת לאבי אביהם. ולא עשה זאת [מהרש"א

370. על פי פירוש ראשון ברש"י. עיין שם פירוש נוסף. ועיין תוספות ומהרש"א.

371. רי"ף רא"ש.